

ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Розглянуто необхідність формування на підприємствах АПК системи діагностики економічної безпеки підприємства на основі системно - синергетичного підходу та розробки методологічної моделі оцінки рівня економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека підприємств АПК, синергетика, діагностика, методологія, підприємство.

Постановка проблеми. Останнім часом формується новий підхід до діагностики економічної безпеки підприємств – системно - синергетичний. Використання такого підходу обумовлено тим, що сучасні корпорації це структурно складні системи, з високим ступенем невизначеності, нелінійності, динамічності, незворотності процесів і явищ. Системно - синергетичний підхід у діагностиці економічної безпеки враховує перелічені вище тенденції. Важливим фактором при визначенні рівня економічної безпеки є вибір методів, на основі яких ця оцінка проводиться, а також прийняття управлінських рішень щодо покращення ефективності роботи підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі дослідженням стратегічного аналізу та його складової діагностики економічної безпеки займалися такі науковці, як Д. А. Акер, В. П. Баранчєєв, Г. А. Буреніна, М. В. Володькіна, Г. М. Давидов, Л. Є. Довгань, А. Т. Керімов, О. С. Кириченко, М. І. Ковальчук, І. А. Кошкіна, Е. Р. Мубаракшина І. М. Парасій-Вергуненко, В. В. Пастухова, К. І. Редченко, Є. А. Уткін, та інші.

Проте запропоновані методики не можуть в повному обсязі охопити процес діагностики економічної безпеки та визначення рівня зовнішніх загроз безпеці підприємства, оскільки більшість із них не враховує особливості підприємств різних сфер, зокрема особливості підприємств АПК.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження системи діагностики економічної безпеки підприємств АПК на основі системно – синергетичного та стратегічного підходів.

Викладення основного матеріалу. Кожне велике підприємство, працюючи в мінливому середовищі, змушене оперативно реагувати на будь-які зміни, щоб бути ефективним і конкурентно спроможним на ринку. Актуальність проблеми розробки та практичного використання різних методів діагностики та забезпечення економічної безпеки підприємств обумовлена наявністю таких загроз, як нестабільність економічних процесів, застаріле обладнання, морально застарілі технології, конкуренція, невиконання договірних зобов'язань, а якщо говорити про підприємства АПК, то тут додаються особливі фактори, що впливають на економічну безпеку, такі як: природні умови, стан ґрунтів, стихійні лиха та

інші. Також важливу роль відіграє розташування підприємства. Як відомо в межах України виділяються зональні АПК, що сформувались на базі трьох основних сільськогосподарських зон з відповідною спеціалізацією сільського господарства та підприємств переробної промисловості і виробничої інфраструктури — Поліський АПК, Лісостеповий АПК, Степовий АПК, а також АПК гірських і передгірських районів Карпат і Криму та приміські АПК.[1]. Кожна з зон має свої особливості та виробничу спеціалізацію, що так само слід враховувати під час оцінки рівня економічної безпеки конкретного підприємства.

Оцінка економічної безпеки АПК базується на системі індикаторів, які повинні групуватися в залежності від учасників взаємин в системах аграрного виробництва. Як відомо, в системах АПК виділяють кілька сфер:

- галузі, що забезпечують агропромисловий комплекс засобами виробництва, а також зайнятих виробничо-технічним обслуговуванням сільського господарства;

- підприємства та організації, що безпосередньо займаються виробництвом сільськогосподарської продукції;

- підприємства, що забезпечують первинне опрацювання сільськогосподарської сировини, її заготовлю та зберігання, а також вторинну переробку сировини і доведення її до готовності для реалізації населенню.

Отже, для вибору методів оцінки рівня економічної безпеки підприємств АПК слід врахувати велику кількість різних факторів, тому для точнішої діагностики та моніторингу доцільно підходити до вирішення цих задач системно, а також виділити показники та об'єднати їх в групи.

Для сучасних великих промислових підприємств характерні: низька рентабельність активів, високе значення і тривале зростання показника витрат на одиницю товарної продукції, застарілі основні фонди, низький коефіцієнт їх оновлення, нестача оборотних коштів, що свідчить про нестабільність ситуації на підприємствах.

Для визначення рівня економічної безпеки підприємства використовуються різні методи. Узагальнено їх можна представити у вигляді 4 груп:

1. Спостереження основних мікроекономічних показників і порівняння їх із граничними значеннями.

2. Метод експертної оцінки для ранжування територій за рівнем загроз.

3. Оцінка темпів росту рентабельності підприємства за основними мікроекономічними показниками і динаміка їх змін.

4. Методи прикладної математики і, зокрема, багатовимірного статистичного аналізу.

Основною проблемою при використанні методу спостереження основних мікроекономічних показників є виділення тих показників, порівняння яких з пороговими значеннями дозволить дати комплексну оцінку стану економічної безпеки, виявити об'єктивні небезпечні тенденції. Досить широко використовуються методи експертної оцінки. Так, на їх основі проводиться оцінка інтегрального показника надійності або оцінка ризику. Про те така оцінка характеризується суттєвим впливом суб'єктивності точки зору експертів.

Слід зазначити, що поки немає загально визначених методів оцінки економічної безпеки. Необхідність застосування суворого математичного апарату помітно обмежує число показників, які можуть бути використані. Далеко не всі показники економічної безпеки можуть бути виражені в кількісній формі. Також методи математичного аналізу відрізняються найбільшою складністю. Але застосування багатовимірного підходу дозволяє побачити ті сторони явища, які важко розкрити, спираючись на один-два навіть найбільш важливих показника.

Завдання діагностики економічної безпеки підприємства – своєчасне виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз і попередження кризових станів.

Економічна безпека формується при ефективному використанні науково - технічного, технологічного, виробничого і кадрового потенціалу підприємства з метою забезпечення стабільного функціонування і здатності підприємства до відтворення в майбутньому.

Системи економічної безпеки, що існують на сучасних підприємствах, в основному орієнтовані на захист комерційної таємниці, інформаційну безпеку, спостереження за збереженням майна підприємств. Економічній складовій поняття «економічна безпека» практично не приділяється увага. Для оптимального управління ресурсами підприємства, ефективного їх використання, забезпечення сталого конкурентоспроможного функціонування, підвищення ефективності системи управління потрібно розробити комплексну систему діагностики економічної безпеки підприємства.

Для підвищення ефективності діагностики економічної безпеки підприємства необхідно поряд з кількісною оцінкою рівня безпеки за допомогою індикаторів використовувати метод експертних оцінок з метою врахування фази, стадії і генезису розвитку конкретного підприємства.

Нині відсутня методична база визначення індикаторів, існує необхідність постійного уточнення величини індикаторів внаслідок постійної динаміки зовнішнього середовища і внутрішніх змін у діяльності підприємства. Очевидна складність такої оцінки.

Діагностика економічної безпеки підприємства – це процес дослідження процесів, що відбуваються в структурі самого підприємства, аналіз зовнішнього середовища, в якій функціонує підприємство і зіставлення отриманої інформації з пороговими значеннями індикаторів, які відокремлюють безпечну зону функціонування підприємства від зони можливої небезпеки.

При формуванні ефективної системи діагностики економічної безпеки підприємства існують невирішені проблеми:

1. Як долати інформаційну невизначеність в оцінці загроз, викликів, нелінійності внутрішнього і зовнішнього середовища?

2. Які методологічні підходи найбільш ефективні в прогнозуванні загроз?

3. Чи не запропоновано ефективний апарат діагностики, аналізу та оцінки ситуації для перехідних станів виробничих систем?

4. У пропонуванних системах діагностики та оцінки загроз та викликів не враховані в належній мірі дії всіх чинників розвитку, стадії розвитку підприємств, фазовий портрет зовнішнього середовища.

Перераховані вище проблеми можуть бути вирішені при формуванні системи діагностики з використанням елементів теорії синергетики.

В синергетиці вважається, що визначальною умовою для забезпечення оптимального поведіння складних економічних систем є саме наявність нерівноважних станів та процесів самоорганізації. Нерівновага дає змогу здійснювати вільний вибір варіанта подальшого розвитку з цілого спектра можливих напрямків. Якщо рівноважний стан є необхідною умовою для стаціонарного існування економічних систем, то нерівноважний стан являє собою момент переходу до якісно нового стану, в якому економічна система може здобути більш високий рівень організації та продуктивності.

Відповідно до системно - синергетичного підходу промисловий комплекс слід розглядати як, синергетичну систему, тому що системно - синергетичний підхід:

- використовує положення загальної теорії систем при дослідженні економічних систем;

- використовує положення синергетики для пояснення механізмів розвитку в економічних системах;

- визнає як наявність деяких загальносистемних уявлень про механізми, що діють в будь-яких за природою системах, в тому числі й економічних, так і специфічних особливостей;

- вимагає обумовленості дії конкретних механізмів конкретним просторово - часовим масштабним факторам.

Системно - синергетичний підхід вимагає розгляду економічних процесів як в історичному контексті, тобто в максимальному часовому масштабі, так і на рівні поточного реального часу. Це ж стосується і просторово-часового масштабного фактору. Процеси в економічних системах розглядаються як у глобальному масштабі, так і в рамках конкретного об'єкту [2].

Системно-синергетичний підхід до управління складними системами висуває наступні проблеми:

- прогнозування, планування, координація в умовах нелінійності розвитку, якісних переходів і фазових трансформацій;
- управління складними корпоративними структурами в умовах необоротних змін і нерівнозначності зовнішнього середовища і конкретних виробничих корпорацій;
- управління в умовах відкритості, глобалізації світових, економічних та інформаційних процесів;
- управління в умовах мінливих технологічних укладів, різноспрямованих трендів, і т.д.

Діагностика економічної безпеки на основі системно - синергетичного підходу відрізняється від звичайного аналізу тим, що на перше місце виносяться індикатори, що оцінюють «потенціал синергетичного розвитку» (внутрішні ресурси, готовність до сприйняття змін, управлінську та організаційну мобільність, установку на лідерство в тривалій перспективі і т. д.) [2].

Діагностика економічної безпеки господарюючого суб'єкта на основі системно-синергетичного підходу, на відміну від класичного аналізу фінансово-господарської діяльності, орієнтована не на констатацію стану фінансових, економічних індикаторів, індикаторів ділової активності, майнового стану і т.д. в класичному розумінні. Вона заснована на порівнянні цих показників з таким їх рівнем, який повинен ідентифікувати конкретний стан підприємства: нормальний, передкризовий, кризовий. Складові системи показників для діагностики економічної безпеки підприємства представлені на рис. 1.

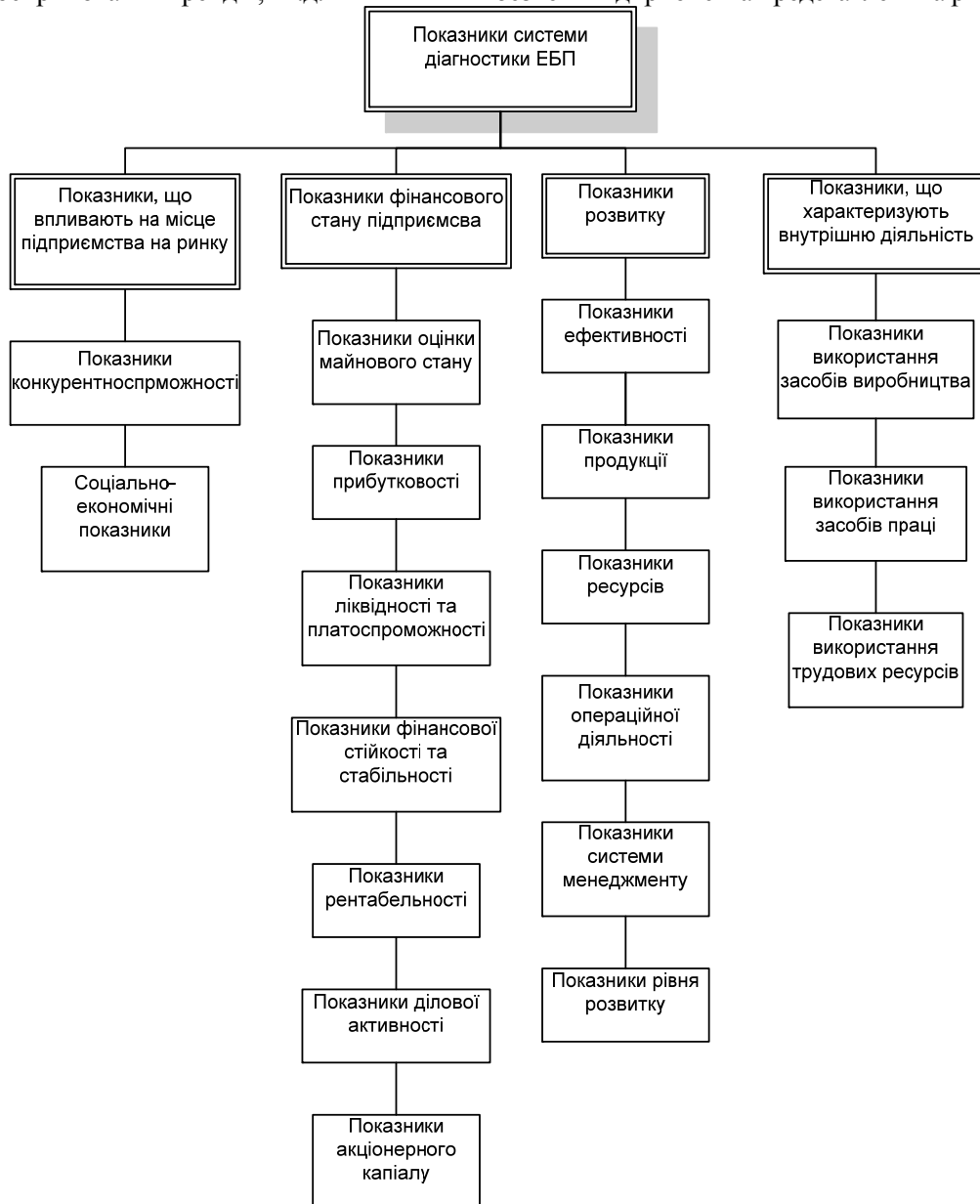

Рис.1 Показники системи діагностики ЕБП*

*Розроблено автором

Для діагностики економічної безпеки підприємства важливо враховувати не тільки значення показників досліджуваного об'єкта на певний момент часу, але і враховувати зміни процесів у внутрішньому і зовнішньому середовищі підприємства, аналізувати тенденції розвитку економічної безпеки, прогнозувати час настання кризи, вхід в передкризовий стан або функціонування в стабільному режимі. Крім того очевидно, що для повної діагностики підприємства слід озолоти якомога більше показників, для визначення інтегрального значення економічної безпеки. Але ці показники можуть відрізнитись для різних підприємств за сферою агропромислового комплексу, зони розташування, тощо. Тому для визначення показників конкретного підприємства слід спершу провести аналіз, та визначити його основні показники.

Діагностика економічної безпеки підприємства за показниками має на меті визначити, на якому рівні безпеки знаходиться підприємство:

- нормальному (стійкому, стабільному);
- передкризовому (з сильними відхиленнями від рівноваги);
- кризовому (біфуркаційному).

Діагностика економічної безпеки у зв'язку з цим повинна включати в себе не тільки оцінку параметрів, але й оцінку зміни цих параметрів.

Таким чином, характеризується :

- 1) Економічна безпека досліджуваного об'єкта.
- 2) Безпека змін, що відбуваються на підприємстві.

Дослідження змін показників дозволяє визначити як незначні коливання параметрів впливають на економічну безпеку підприємства і говорити про тенденції розвитку.

Розгляд економічної безпеки підприємства неможливий без урахування впливу зовнішнього середовища. Причому, вплив зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємства не менш значущий фактор для діагностики, ніж дослідження внутрішньо системних процесів, що відбуваються на підприємстві. Вплив зовнішніх факторів на економічну безпеку підприємства тим сильніший, чим ближче підприємство наблизилось до зони нестійкості та нестабільності [3].

Т. В. Сак пропонує діагностувати стан економічної безпеки підприємства за допомогою системи, що передбачає три етапи: підготовчий, аналітичний та заключний.

На першому етапі відбувається постановка мети й завдань стратегічного аналізу, визначаються основні критерії (індикатори) оцінки. Економічна безпека, що виступає об'єктом аналізу, є багатоаспектною та комплексною категорією, включаючи внутрішні та зовнішні складові. До перших відносять фінансову, інтелектуальну, кадрову, технологічну, правову, екологічну та силову безпеку, до других, ринкову та інформаційну безпеку.

Оскільки економічна безпека підприємства включає ряд підсистем, доцільним є проведення аналізу за кожною складовою. Відповідно,

необхідна деталізована система показників, що вимагає належного інформаційного забезпечення.

Інформаційне забезпечення стратегічного аналізу економічної безпеки підприємства передбачає збір, перевірку, систематизацію та обробку даних про зовнішнє та внутрішнє середовище підприємства. Одночасно виявляється сила впливу кожного фактору на рівень економічної безпеки та прогноуються наслідки можливих загроз.

На другому етапі відбувається аналіз загроз внутрішнього та зовнішнього середовища економічній безпеці підприємства. Важливою складовою даного етапу є методичне забезпечення стратегічного аналізу економічної безпеки, що передбачає вибір методів і прийомів, які відповідають його цілям та завданням.

На третьому етапі здійснення стратегічного аналізу проводиться оцінка рівня загроз економічній безпеці підприємства з погляду аналізу макро- та мікросередовища. Зібравши максимальну інформацію про фактори зовнішнього середовища, її оцінюють і визначають загрози та можливості. Важливо не лише визначити загрози, а й оцінити їх з точки зору важливості та ступеня впливу на економічну безпеку підприємства. Доцільно використовувати матрицю загроз, що дозволяє поділити загрози за ступенем можливих наслідків для першочергового використання у стратегіях забезпечення економічної безпеки. [4].

Якщо поєднати підхід стратегічного аналізу та системно-синергетичний підхід можна запропонувати найбільш ефективний алгоритм, що дозволить визначити стан економічної безпеки підприємства для подальшого покращення (рис. 2).

Така система діагностики та визначення економічної безпеки підприємства відповідає вимогам системно-синергетичного підходу до діагностики економічної безпеки, тому що оцінює не тільки стан підприємства в даний момент, але і враховує характер змін, що відбуваються на підприємстві, і дозволяє оцінити стан економічної безпеки об'єкта дослідження з урахуванням впливу зовнішнього середовища, окрім цього визначити стратегічну орієнтації, на основі якої формується стратегія розвитку системи безпеки, розробляється стратегічний план її забезпечення. При цьому одним з найважливіших етапів даного алгоритму є розробка методів оцінки показників економічної безпеки. На сьогоднішній день науковці не досягли чіткої згоди у використанні певного набору методів при визначенні економічної безпеки підприємств АПК. На мою думку слід підходити індивідуально до підприємства і підбирати або розробляти методи оцінки рівня його економічної безпеки, в залежності, від:

1. Зони розташування агропромислового підприємства.
2. Сфери, в якій це підприємство працює.
3. Поточного стану ринкової економіки.

4. Кількості зовнішніх факторів, що впливають на економічний стан підприємства.

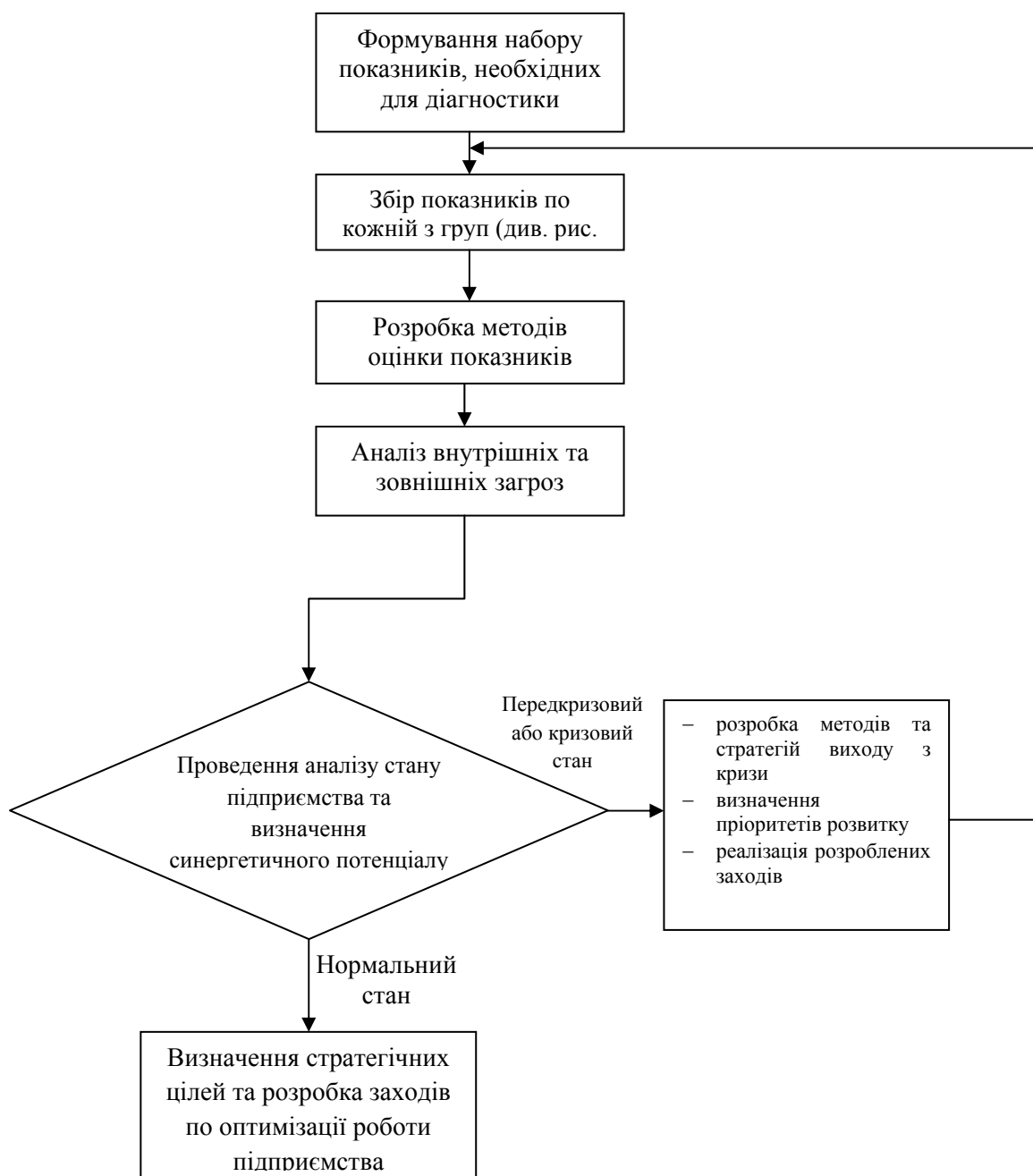

Рис.2. Алгоритм визначення стану економічної безпеки підприємства

Висновки. Таким чином можна отримати найбільш ефективну модель оцінки рівня економічної безпеки. Запропонований алгоритм дозволяє розширити оцінку рівня економічної

безпеки. Визначити нинішній стан підприємства, та в залежності від результатів прийняти науково - обґрунтовані управлінські рішення, що дозволять оптимізувати та покращити роботу підприємства.

Список літератури

1. Дрогунцов С. І. Розміщення продуктивних сил України : Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 364 с.
2. Кузнецов Б.Л. Введение в экономическую синергетику : учебное пособие. Наб. Челны : Изд-во Камского госуд. политех. ин-та, 1999. 304 с.

3. Кошкина И.А. Методологический подход к проведению диагностики экономической безопасности промышленного комплекса / Кошкина И. А., Мубаракшина Э. Р / Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал, №8(16)), Режим доступа : www.sisp.nkras.ru, 2012 г.

4. Сак Т. В. Теоретико-методичні основи Ефективна економіка (електронне видання), Режим стратегічного аналізу економічної безпеки доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>, 2013 р.] підприємства / Т. В. Сак, Н. П. Оліфірович /

Аннотация

Владимир Базилевич

ОЦЕНКА УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК

Рассмотрена необходимость формирования на предприятиях АПК системы диагностики экономической безопасности предприятия на основе системно - синергетического подхода и разработки методологической модели оценки уровня экономической безопасности.

Ключевые слова: *экономическая безопасность предприятий АПК, синергетика, диагностика, методология, предприятие.*

Summary

Volodymyr Bazylevych

LEVEL ASSESSMENT OF ECONOMIC SECURITY AIC COMPANIES

The necessity of the formation of agricultural enterprises on the diagnostic system of economic security on the basis of the system - a synergistic approach and the development of methodological model assessment of the level of economic security.

Keywords: *economic security of agricultural enterprises, Synergetics, diagnosis, methodology, enterprise.*